

TÓTH FERENC

„...MUTASSUK MEG, HOGY MÉLTÓAK VAGYUNK A FRANCIA NÉVRE...”

A SZENTGOTTHÁRDI CSATA EMLÉKEZETE FRANCIAORSZÁGBAN

Az 1664-es magyarországi hadiesemények – köztük a szentgotthárdi csata – közelgő évfordulója ismét ráirányította a figyelmet azok külhoni vonatkozásaira. Az 1664. augusztus elsején a Rábán átkelt oszmán seregen aratott keresztény győzelem méltán tekinthető olyan összeurópai jelképnek, amelyre büszke lehet valamennyi mai kontinensünk összefogásán munkálkodó ember. Az e témakörben folyó kutatások egyik fontos feladata az ütközet résztvevői visszaemlékezéseinek feldolgozása és széles körű publikációja. Nemzetközi jelentőségű eseményről lévén szó, a kutatások is nemzetközi részvétellel válhatnak csak igazán gyümölcsözővé. Tanulmányomban elsősorban a hadjárat franciaországi forrásaira és emlékhelyeire szeretném felhívni a figyelmet. Egy nemrég feltárt francia forrás – a francia Hadügyi Levéltárban található névtelen *Voyage d’Hongrie en 1664* című útleírás – számos, e hadjáratban résztvevő neves francia személyiségekre vonatkozó új információval gazdagítja ismereteinket.¹

Amint ismeretes, a francia segélyhad Magyarországra küldését I. Lipót császár követe, Strozzi gróf kérésére ígérte meg XIV. Lajos 1664. január 12-én. A francia király, mint – Elzász grófjaként – a Rajnai Szövetség aktív tagja, 6000 fős francia haderőt, valamint számos önkéntes nemesifjút küldött a császár megsegítésére. A francia segélyhaderő parancsnoka Jean de Coligny-Saligny gróf volt. Családja a hugenotta háborúkból ismert Coligny admirálistól származott. Jean de Coligny-Saligny, akit röviden csak Coligny grófként emlegetnek a források, 1617-ben született a család Saligny-i kastélyában. Tanulmányai után apja, mint Richelieu bíboros apródját, az udvari karrier felé irányította, ahol hamarosan az Alexandre Dumas által elhíresedett királyi muskétások soraiba lépett. A harmincéves háború végén Condé herceg szolgálatába lépett, és részt vett a híres lens-i

1 Service Historique de la Défense (Vincennes), série série 1 M 56 II Voyage d’Hongrie en 1664 (sans nom d’auteur)

csatában is (1648. augusztus 26.). A Fronde (1648–1653 közti főúri lázadás) alatt és azt követően is Condé kíséretében tartózkodott, és csak 1659-ben tért vissza a herceggel Franciaországba. XIV. Lajos megkülönböztetett kegyeivel igyekezett leválasztani a lázadó szellemű Condé herceg társaságáról. Idesorolható az 1664-es magyarországi hadjárat francia segélycsapatainak parancsnoksága is. 1670 után betegsége miatt visszavonult, és Motte-Saint-Jean-i kastélyában hunyt el 1683. április 16-án.² Visszaemlékezéseiben részletesen beszámolt a magyarországi hadjárat eseményeiről is.

Sok francia forrás a francia csapatok bevetését és az ezzel járó győzelem dicsőségét La Feuillade grófnak tulajdonítja, ami ellentmond Montecuccoli főparancsnok és a francia kontingens vezére, Coligny gróf visszaemlékezéseinek.³ Az egyik résztvevő levélben La Feuillade gróf szerepét még színpadi módon megrendezett belépőnek is beillő történettel is megtoldja, amely szerint a gróf XIV. Lajost dicsőítő szózatot is intézett a francia harcosokhoz: „Uraim, gondoljanak arra, hogy 300 mérföldre vagyunk az országunktól. Nézzenek ezekre a törökök által levágott német fejekre, és mutassuk meg, hogy méltóak vagyunk a francia névre. Szolgáljuk a királyunkat bátran és erősen. Végezetül feldobta a kalapját, és így kiáltott: Éljen XIV. Lajos!” A csata döntő mozzanatait szintén La Feuillade hadvezéri érdemeinek és bátorságának tulajdonítja; a csataleírásból szinte logikusan következik a sommás megállapítás: „a franciák és La Feuillade gróf úr mentették meg a Birodalmat”...⁴ Fontos szempont lehetett a kézirat elkészítése során, hogy La Feuillade szerepének túldimenzionálásával és a szentgotthárdi csatában részt vevő francia önkéntes nemesifjak heroizáló ábrázolásával a karrierista La Feuillade gróf egyéni ambícióit és a köréhez tartozó csoportok udvari előmenetelét elősegítsék. A szövegben található királyi hatalomra

A szentgotthárdi győzelem allegóriája érmen

irányuló utalások, mint például a XIV. Lajos nevében győzelmet arató francia hadsereg elsőprő ereje a későbbi évtizedek francia királyi hatalmi reprezentációját vetítik előre. Itt jegyeznénk meg, hogy a korában gátlátalan karrieristának tartott La Feuillade gróf alkíttatta ki Párizs központjában azt a XIV. Lajos kultuszának szentelt teret (a mai place des Victoires), amelynek középpontjában a király szobra állt, és a különféle győzelmeket nagy méretű érmeiken és domborműveken ábrázolták.⁵ A szentgotthárdi győzelem allegó-

2 Coligny gróf életrajzához lásd : *Mémoires du comte Coligny-Saligny publiés par M. Mommerque*, Paris, 1841. I–XXXIII. old.

3 TÓTH Ferenc: *Saint-Gothard 1664, Une bataille européenne*, Paris (Ed. Lavauzelle), 2007. 96–97. old.

4 TÓTH Ferenc: Újabb francia források a szentgotthárdi csatáról. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 2014 127/1. 209–210. old.

5 A tér történetéhez l. : MIGNOT, Claude – DUBOIS, Isabelle – GADY, Alexandre – ZIEGLER, Hendrik (szerk.): *Place des Victoires : histoire, architecture, société*, Paris (Éditions de la Maison des sciences de l’homme), 2003.

riáját ábrázoló grandiózus érmen – amely ma a Louvre-ban látható – egy török fegyvereket taposó szárnyas angyalfigura található, aki jobb kezében egy harci sisakot, a balban pedig egy olajágot tart.⁶

A visszaemlékezések külön kihangsúlyozzák a hadizsákmány – vagyis a győzelmi trófeák – jelentőségét. Egy 1664. augusztus 6-án keletkezett levélben annak névtelen írója a zsákmányolt ágyúkról szólva külön kihangsúlyozta, hogy a piemonti ezred – vagyis a későbbi neves Carignan-Salières ezred – nem tudott semmilyen győzelmi zsákmányt szerezni. Az ezredet egyébként nem sokkal a magyarországi hadjárat után XIV. Lajos Új-Franciaországba – vagyis a mai Kanada területére – küldte, ahol az ezred katonái letelepedtek, és beleolvadtak a gyarmati lakosságba. Ezzel a szentgotthárdi harcokból kimaradt ezrednek a története a mai kanadai francia nyelvű lakosság eredettörténete fontos részét képezi.⁷

A francia kontingens egy része egy másik katonai feladatot is végrehajtott, amelynek célja francia diplomáciai sérelmekért való elégtétel volt. Az eseményeket 1662. augusztus 20-ára vezethetjük vissza, amikor is Rómában a pápa korzikai testőrei a francia követ, Créquy herceg⁸ kíséretéhez tartozó több személyt megöltek és megsebesítettek. A diplomáciai incidenst végül a katonai jelenlét hatására a pisai szerződés simította el, amely egyértelműen XIV. Lajos egyik első külpolitikai sikerének tekinthető.⁹ Az itáliai sereg itineráriuma elég részletesen nyomon követhető egy nemrég közölt leírásból, amelyből még azt is megtudhatjuk, hogy milyen logisztikai feladatokat kellett megoldani az Itáliából magyar földre vezényelt lovasság megfelelő felszerelése érdekében. A gyülekezőhelyül kijelölt Marburg (ma Maribor Szlovéniában) helyett végül egy muravidéki kis horvát faluban találkoztak a Bissy brigadéros vezette itáliai lovascsapatok a Coligny gróf vezetésével idevonuló gyalogsággal, hogy onnan indulva csatlakozhassanak a Montecuccoli vezette főserceghez, amely ekkorra már a Rábához sietett az ellenség feltartóztatására. A leírás ábrázolja az oszmán hadsereget megelőző akindzsi és tatárok pusztítását a Rábától délre eső területeken: amerre a szem ellátott, csak füstöt lehetett látni.... E pusztítás demográfiai és történelmi-földrajzi vonatkozásainak vizsgálatával még adós a történettudomány. A fővezér logikusan a stratégiai fontosságú körmendi hidat foglalta el, amely a Szombathelytől délre vezető legfontosabb út átkelője volt. A nevezetes hídról viszonylag részletes leírást is kaphatunk, amely alapján egy fából készült, ágyúkkal is ellátott felvonóhidat képzelhetünk el, amelyet – részben az azt védő franciák elszántságának köszönhetően – sikerült megvédeni a török támadásoktól. De segítséget kaptak a védők az égből is, hiszen a leírás szerint bőséges eső emelte meg a folyó vízszintjét.¹⁰

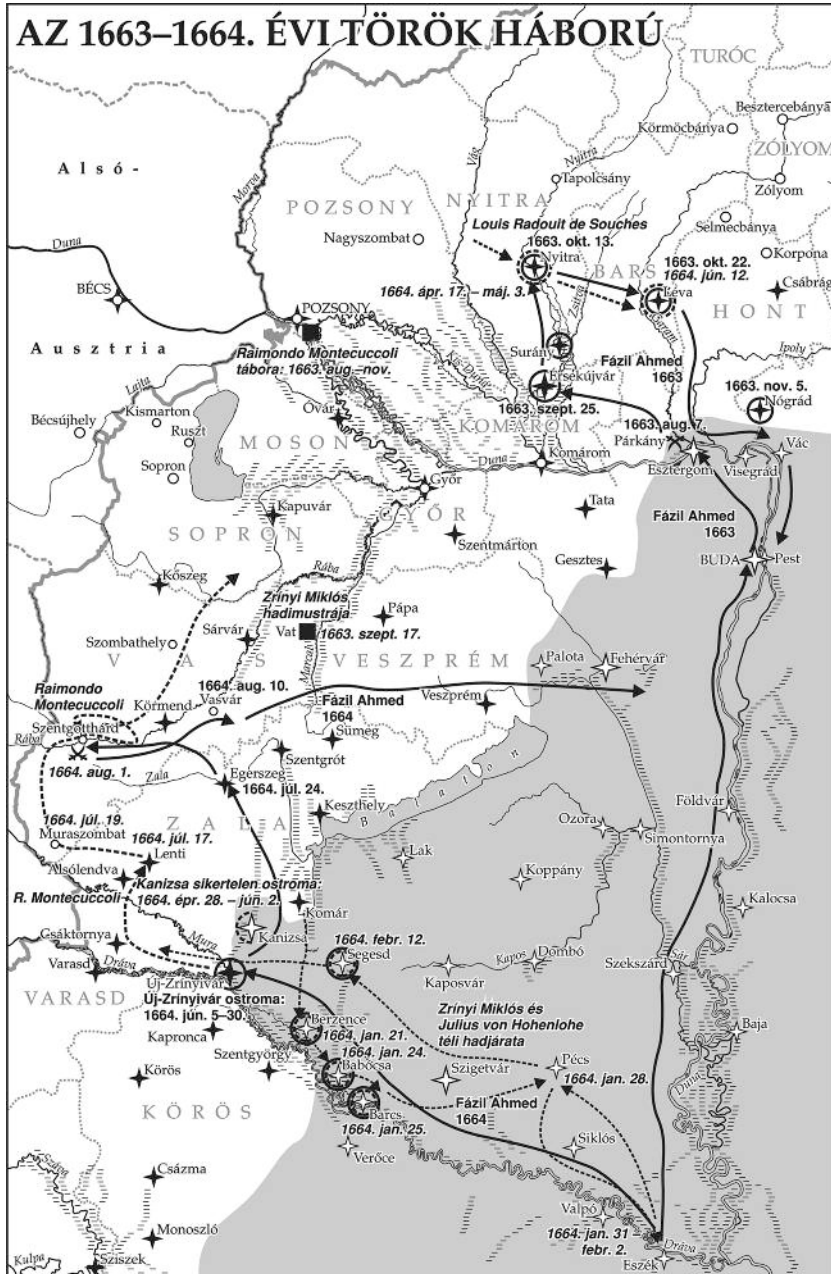
6 Az érem (*La Victoire de Saint-Gothard*) készítői Jean Arnaud, vagy művésznévén Jean Regnaud (1612–1695) és Pierre Le Nègre (alkotott : 1682–1699) szobrászok voltak. A Musée du Louvre 2007-ben vásárolta meg a múalkotást. Vö. Académie des inscriptions et belles-lettres: *Medailles sur les principaux evenemens du regne de Louis le Grand, avec des explications historiques*. Paris (Imprimerie Royale), 1702. 78. old.

7 L. SULTE, Benjamin: Le Régiment de Carignan, In: *Mélanges Historiques*, VIII, Montréal, 1922., LESAGE, Germain: L'arrivée du Régiment de Carignan, In: *Revue de l'Université d'Ottawa*, 1/XXXV (1965) 11–34. old., MASSA, Gabriella: L'histoire du régiment de Carignan : lecture critique des hypothèses interprétatives. In: MOSSETTO, Anna Paola – PLAMONDON, Jean-François (szerk.): *Lectures de Québec*, Bologna (Pendragon), 2009. 79–92. old.

8 Charles III de Blanchefort-Créquy (1623-1687), Créquy lovagja majd hercege, 1662-ben római nagykövet.

9 HAFFEMAYER, Stéphane: L'affaire des gardes corses et l'opinion publique (20 août 1662 – 12 février 1664), In: BÉLY, Lucien – POUMARÈDE, Géraud (szerk.): *L'incident diplomatique XVIIe-XVIIIe siècle*, Paris (Éd. Pedone), 2010. 306. old.

10 TÓTH Ferenc: Újabb francia... i. m. 225. old.

Az 1663-64. évi török háború. A tanulmány térképei Nagy Béla (MTA BTK Történettudományi Intézet) munkái.

A körmendi csatározás leírása során az említett névtelen szerző nagy hangsúlyt fektet az ellenség harcászati módszereinek és fegyvereinek leírása mellett a harc lélektani ábrázolására. A túlerőben lévő, ünnepi ruhát öltött janicsárok és a „napfényben varázslatosan csillogó” ezüstlemezekkel fedett lovú szpáhik látványa káprázatos volt azon francia hadsereg katonái számára, amely – a szerző megállapítása szerint is – évszázadok óta nem ütközött meg az oszmán hadsereggel. Az állandó tüzelés mellett a törökök a pszichológiai hadviselés eszközeit is bevetették: a kiáltásuk hangja szinte megbénította a tapasztalatlan katonákat. Névtelen szerzőnk már a körmendi összecsapás alkalmából is kiemeli a harcedzettebb francia katonák magasabb harcértékét – különösen a tapasztalatlanabb német birodalmi segélycsapatok katonáival összehasonlítva –, előrevetítve ezzel a későbbi szentgotthárdi ütközetben játszott fontos szerepüket. Itt estek el az első francia önkéntesek, köztük Saint-Aignan herceg¹¹ fia, akinek emlékére Cotti abbé egy madrigált írt.¹²

A szövetséges keresztény csapatok gyülekezését leírva a már említett kézirat szerzője megemlékezik Robert intendáns logisztikai erőfeszítéseiről, amelyek tábori kórház, valamint a sebesült és lábadozó katonák ellátására alkalmas központok és raktárak felállítására irányultak. E mellékesnek tűnő információ valójában nagyon fontos, tükrözi az ún. „hadügyi forradalom” nyugat-európai reformjainak közép-európai hatását. Ne felejtjük el, hogy XIV. Lajos uralkodása során óriási fejlődés zajlott le a katonák egészségügyi ellátása terén. Valamennyi ezred saját sebészorvossal indult a hadjáratra, és a hadműveletek során – elsősorban spanyol mintára – nagy jelentőséget tulajdonított a katonai kórházaknak. Hadjáratainak előkészítése során a francia hadvezetés a seregeit mindig ellátta tábori kórházakkal, a csapatai háta mögött pedig állandó kórházakat állíttatott fel.¹³ A szöveg alapján az 1664-es magyarországi hadjáratban – igaz, kisebb méretekben – már megfigyelhető a későbbi nagy háborúk során alkalmazott francia tábori kórházi rendszer. Mivel a csatajelentésekben fontos szerepet játszott a sebesültek felsorolása, a Napkirály már uralkodásának elején elhatározta, hogy a háborúban megsérült és harcképtelenné vált katonái számára nagy méretű kórházat hoz létre. 1670. február 24-én kelt rendeletével megalapította a neves *Hôtel des Invalides* intézményt, amely számos híres európai katonai kórház – köztük a chelsea-i királyi kórház (*Royal Hospital Chelsea*) vagy a dublini Kilmainham kórház (*Royal Hospital Kilmainham*) – példaképévé vált.¹⁴ A franciák egészségügyi elővigyázatossága nagyon is indokolt volt. Jól jellemzi a szentgotthárdi csata utáni helyzetet Coligny gróf Montecuccolihoz írt 1664. augusztus 14-ei levele, amelyben így jellemezte a csapatai kritikus állapotát: „Megkaptam Méltóságod levelét, amelyben megparancsolja, hogy küldjem el mindazok listáját, akik harc képes állapotban vannak, mire én összehívtam a főtisztjeinket és csapataink ezredeseit, és úgy láttuk, hogy seregeinket a nyomorúság és szükség oly mértékben sújtotta, hogy naponta annyi beteg katona esik ágyának, hogy lehetetlenség megmondani, hogy mennyi, mivel minden pillanatban újabbak esnek le a lábukról, és tegnap óta több mint kétszázan betegedtek meg a lovasságnál és a gyalogságnál...”¹⁵

11 François de Beauvilliers, Saint-Aignan első hercege (1610–1687), katona és mecénás. A Francia Akadémia tagja.

12 Bibliothèque de l'Institut de France, série MS Fonds Godefroy 217 Recueil de vers fol. 485. *L'ombre du chevalier de St. Agnan tué par les Turcs en Hongrie en juillet 1664 à Mr. le Duc de St. Agnan (son père)*

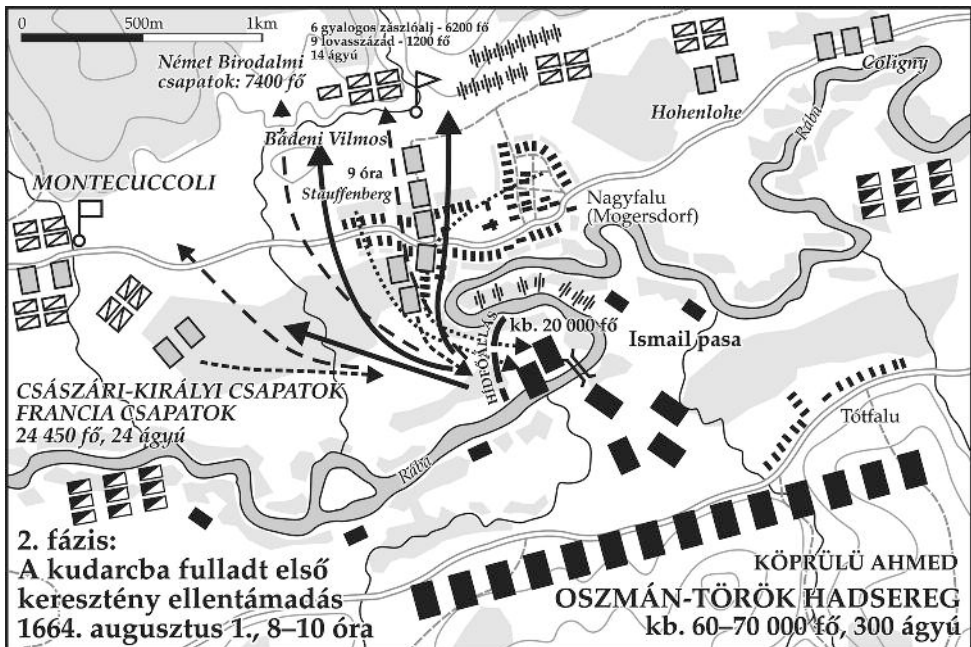
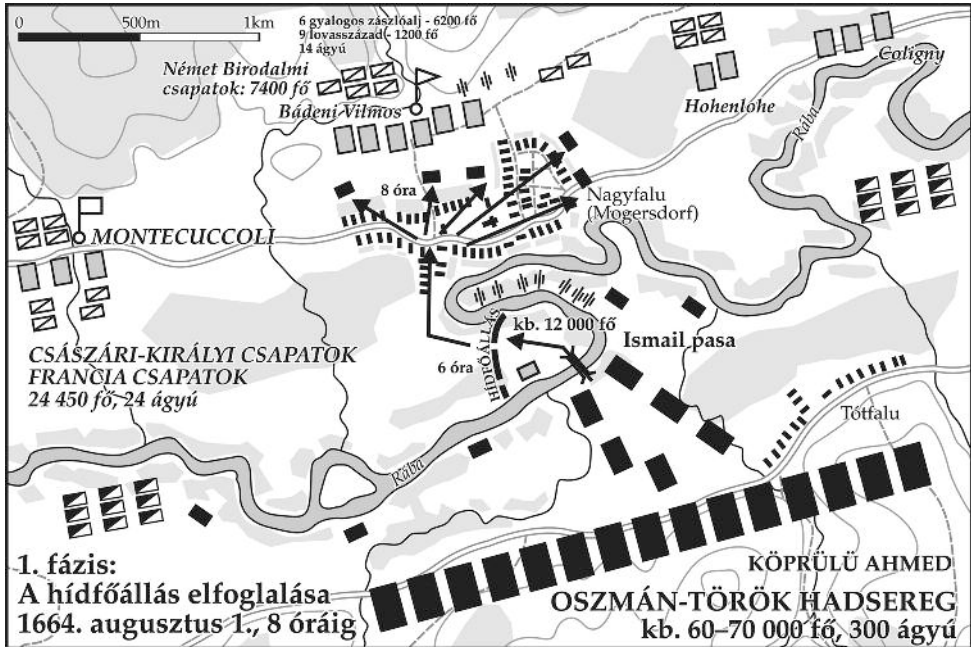
13 LYNN, John A.: *Les guerres de Louis XIV 1667–1714*. Paris (Éd. Perrrin), 2010. 67–68. old.

14 BÉLY, Lucien: *Histoire des relations internationales en Europe XVIIe – XVIIIe siècles*. Paris, PUF, 2001. 318. old.

15 Österreichische Staatsarchiv, Kriegsarchiv (Bécs, Ausztria) Alte Feldakten 1664 – Karton 163 (Türkenkrieg VIII) fol. 713–714. Vö. TÓTH Ferenc: Coligny és Montecuccoli Szombathelyen 1664-ben, In: *Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények 2009/3*, 32–35. old.

VASI SZEMLE

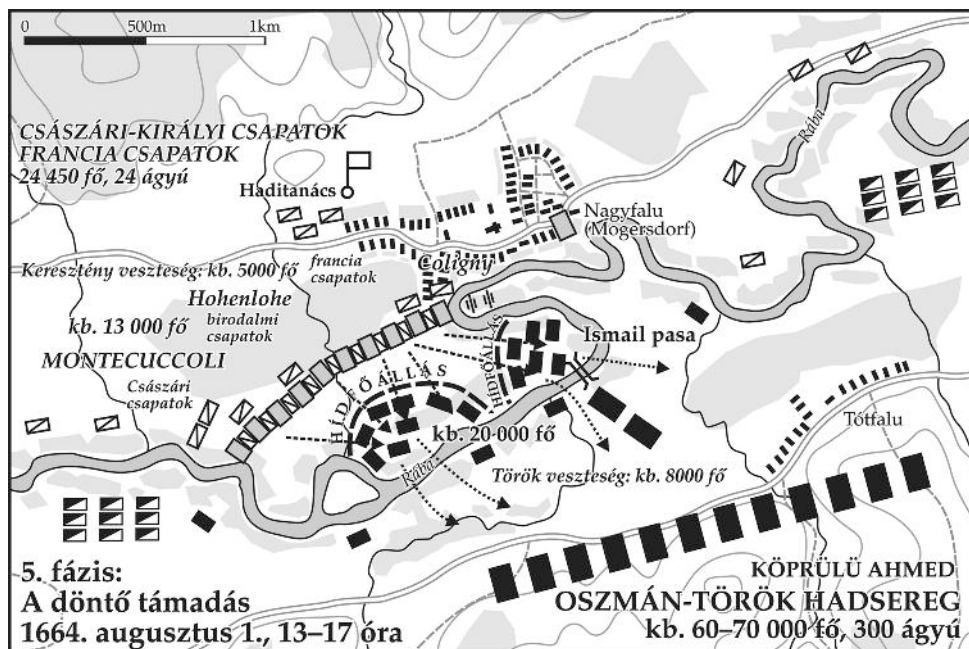
2014. LXVIII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM

A MÚLTNAK KÚTJA

TANGL BALÁZS: A CS. KIR. HADSEREG ELHELYEZÉSÉNEK KÉRDÉSE VAS VÁRMEGYÉBEN...

A Rába mentén az oszmán sereget követő francia csapatok azonban nemcsak a modern nyugati hadszervezésre nyújtottak jó példát, hanem arra is, hogy képesek voltak alkalmazkodni a helyi környezethez és az ellenség különleges harcászatából fakadó kihívásokhoz. A szentgotthárdi csatát megelőző csatározásokban a franciák meglepően gyorsan adaptálták a később elsősorban a magyarok nevéhez fűződő ún. portyázó vagy más néven kisháborús taktikát. A kisháborús taktika (*tactique de la petite guerre*) virágkora kétségtelenül a felvilágosodás századára esett, de a legújabb kutatások eredményeinek tükrében megállapítható, hogy a jelenség és a fogalom – alapvetően más néven – létezett a XVII. században is.¹⁶ Jó példát szolgáltattak e korból Raimondo Montecuccoli és Zrínyi Miklós e témára vonatkozó gondolatai.¹⁷

A leírások általában igyekeztek pontosan ábrázolni a szövetséges csapatok és az oszmánok hadrendjét és a Rába folyó mentén való vonulásait a csatát megelőző napokban. A szövetségesek az ütközetig folyamatosan fenntartották a Montecuccoli által választott hadrendet. Ennek lényege az volt, hogy a tapasztaltabb és harcedzettebb császári és francia csapatok a jobb-, illetve balszárnyon helyezkedtek el, közrevéve a tapasztalatlanabb és csekélyebb harcértékű birodalmi segélycsapatokat. A csatát követően Coligny és Montecuccoli a visszaemlékezéseiben más-más módon értékeli e hadállás jelentőségét. Coligny gróf szemrehányólag ír arról, hogy a franciákat Montecuccoli fel akarta áldozni a saját serege védelmében.¹⁸ A neves olasz hadvezér pedig a francia kontingens vezérének

16 PICAUD-MONNERAT, Sandrine: *La petite guerre au XVIIIe siècle*. Paris (Economica), 2010. 107–131. old.

17 TÓTH Ferenc: *La petite guerre et la reconquête de la Hongrie au XVIIe siècle : le débat entre Zrínyi et Montecuccoli*, In: *Revue Internationale d'Histoire Militaire* N° 85-2009 175–190. old.

18 *Mémoires du comte de Coligny-Saligny*, Paris, 1841. 93–94. old.

akadékoskodására panaszkodott.¹⁹ A hadjárat és a csata egyik későbbi elemzője kiemelte, hogy Montecuccoli szerencsésen jelölte ki a szövetséges csapatok helyzetét, mivel egyrészt a gyengébb csapatokat közrefogták a harcedzettebb franciák és császáriak, másrészt pedig a különféle nemzetek egymás között is versengtek a küzdelemben a nagyobb dicsőségért.²⁰ A csata előtti nap eseményeit részletezve a már említett névtelen szerző feleleveníti a folyóparton zajló védelmi munkálatokat és a harcok fő helyszínéül szolgáló Rábafolyóhurok felderítését. A forrás információi alapján pontosabban értékelhetjük az 1664. július 31-ei eseményeket. Perjés Géza a szentgotthárdi csata történetét bemutató nagy hatású tanulmányában hosszasan elmélkedett azon a problémán, hogy a keresztény hadvezetés milyen tévesen ítélte meg e folyószakasz átkelésre szolgáló előnyeit, amelyeket a török hadvezetés tökéletesen kihasználta.²¹ Perjés rámutatott arra is, hogy a folyóhurok előnye elsősorban abban rejlett, hogy a hurokban kialakított hídfőállás a túlpartról támogató tüzerésgnek és muskétásoknak köszönhetően kiemelt védettségét. E meglátás természetesen oly-

A grazi Mária-szobor

annyira igaz, hogy egyes XVIII. századi katonai szakkönyvekben éppen a szentgotthárdi csata példáján keresztül tanították a folyón való átkelés e módját.²² A szövegünk alapján azonban el kell oszlatni azt a téves meglátást, miszerint a szövetségesek nem vették volna észre ennek lehetőségét. Névtelen francia szerzőnk e téves döntést igyekszik megmagyarázni visszaemlékezéseiben, amikor arra hivatkozik, hogy a keresztény táborban „lőpor és ágyúgolyók hiányában csak négy hitvány üteg volt használható...” Ezek felállítása a folyóhurokban a törökök tizennégy keresztültűzet ontó ütegeivel szemben nyilvánvaló esztelenség lett volna. Így kerültek szembe ezek az ütegek a folyóhuroktól északra az ellenség várt támadásával, ami végeredményben logikus döntésnek tekinthető. Ellenétben több honfitársával, a francia szerző Montecuccoli előkészületeit megfelelőnek tartotta, bár a keresztény sereg védelmét nem kis mértékben az isteni gondviselés által felduzzaszt-

tott Rábának tulajdonította. A csata napjára kiadott Sancta Maria Victoria jelszót is ennek jegyében vélte jó előjelnek. A barokk Mária-kultusz egyébként sok szempontból meghatározó elemévé vált az 1664-es törökellenes küzdelmeknek. Ennek legszimbolikusabb pél-

19 *Mémoires de Montecuculi, généralissime des troupes de l'empereur*, Paris, 1740. 478–479. old.

20 *Memoires de Montecuculi, généralissime des Armées, et Grand-Maitre de l'Artillerie de l'Empereur avec les Commentaires de Monsieur le Comte Turpin De Crissé, Maréchal des Camps & Armées du Roi, Inspecteur Général de Cavalerie & de Dragons, des Académies Royales des Sciences & Belles-Lettres de Berlin & de Nancy*. Tome III. A Amsterdam et à Leipzig (Chez Arkstée & Merkus), 1770. 485. old.

21 PERJÉS Géza: A szentgotthárdi csata, In: KUNTÁR Lajos – SZABÓ László (szerk.): *Szentgotthárd. Helytörténeti, művelődéstörténeti, helyismereti tanulmányok*. Szombathely, 1981. 136–138. old.

22 ROHAN-CHABOT, Guy-Auguste de: *Abrégé des Commentaires de M. de Folard sur l'Histoire de Polybe*. Paris, 1754. 428–429. old.

dája az a Grazban ma is álló fogadalmi Mária-szobor, amelyet a hagyomány szerint a szentgotthárdi csatában zsákmányolt török ágyúkból öntöttek.²³

A csataleírások viszonylag rövid, tömör tényeket tartalmaznak. Az oszmánok fergeteges rohamát és kegyetlen szokásait a kor neves hadtudósainak (Montecuccoli, Marsigli stb.) művei alapján is megismerhetjük. A névtelen francia jelentés írója mindezt érzékletesen mutatja be a szerencsétlenül járt nassau-i ezred példáján. A keresztény haderő központi birodalmi csapatainak részleges összeomlása után került sor a francia csapatok mozgósítására és bevetésére. Az ötletet a szöveg szerint Ligneville (sic!) gróf adta Montecuccoli főparancsnoknak. Itt valószínűleg Philippe-Emmanuel de Ligniville (1611–1664) grófról²⁴, IV. Károly lotaringiai herceg hadvezérééről lehet szó, aki a csata után részletes beszámolót készített, és nem sokkal később Bécsben meghalt.²⁵

A francia ellentámadás több lépésben zajlott: először Nagyfalut (Mogersdorf) foglalták el, majd a folyóhurok szélén elterülő erdősáv következett. A meglepetésszerű támadás és a feltűnő létszámkülönbség lepezése szempontjából fontos erdősáv katonai jelentőségére már Négyesi Lajos terepkutatásai is felhívták a figyelmet.²⁶ Ezt követően elkéseredett küzdelem alakult ki, amely végül megállította az ellenség előrenyomulását, és védekezésre kényszerítette a hídfőállásban összezsúfolódt tömeget. Ekkor került sor a döntő rohamra, amelyet a törökök többsoros sáncrendszere sem volt képes megállítani. Perjés Géza számításai szerint a folyóhurokban a törökök összesen több mint két kilométeres 8–10 lépcsős árokrendszert hoztak létre.²⁷ E védelmi vonal minőségére vonatkozólag igen hasznos a francia szerző adatközlése, amely szerint „elég különös sáncolási módszerük volt, miszerint minden egyes katona egy kútszerű mélyedést ásott, és nem volt még elég idejük arra, hogy a támadás ellen megfelelően kialakítsák azokat...” Mindezek alapján jobban megérthető az a döntés, hogy a három francia zászlóalj és a melléjük rendelt 400 lovast egyenesen a hídfőállás ellen indították. A szembeötölő létszámkülönbséget – hasonlóan az erdősávhoz – tüzek gyújtásával igyekeztek elrejteni, illetve ezzel erőt felmutatni. Rövid lovassági összecsapás után a gyalogság és a lovasság zárt alakzatban való határozott és bátor fellépése hamarosan kimozdította az ellenséget hevenyészett állásaiból. Ezek után a tömött sorokban kaotikusan lökdösődő ellenség a szabályos alakzatban előrenyomuló franciák számára nem jelentett komoly akadályt, és hamarosan a folyómederbe szorult. A csata ezzel a gyors eseménnyel gyakorlatilag eldőlt, és a francia csapatok tevékenysége a menekülő ellenség megszárlására korlátozódott. A szöveg névtelen írója a győzelem számadatainak ismertetése (elesett török főtisztek, zsákmányolt ágyúk stb.) és a vert ellenség lehangoló képeinek bemutatása mellett összegzésül megállapítja, hogy a nyugati hadviseléssel szemben az oszmánok „nem művelik a hadművészet szabályait, és minden hadműveletet elképesztő arcátlansággal és borzasztó kegyetlenséggel hajtanak végre...”

23 BARBARICS-HERMANIK, Zsuzsa: *Türkenbilder und Türkengedächtnis in Graz und in der Steiermark. Katalog zu einer Ausstellung aus Anlass des Jubiläums „40 Jahre Südosteuropäische Geschichte an der Karl-Franzens-Universität Graz“*, Universitätsbibliothek – 10. Juni – 31. Oktober 2010. Graz, 2010. 27–29. old.

24 Philippe-Emmanuel de Ligniville gróf életére l.: TURPIN, François-Henri: *Histoire ou éloge historique de Philippe-Emmanuel, comte de Ligniville*, Paris, 1777., GERMAIN, Léon: *Philippe-Emmanuel comte de Ligniville. Renseignements bibliographiques*, Nancy, 1884.

25 GABER, Stéphane: *Et Charles V arrêta la marche des Turcs... Un Lorrain sauveur de l'Occident chrétien*, Nancy (Presses Universitaires de Nancy), 1986. 29. old.

26 NÉGYESI Lajos: Henrik Ottendorf szentgotthárdi csatát ábrázoló metszetének hitelessége a terepen végzett kutatások tükrében. In: *Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények*, 1998. 1. szám 40–57. old.

27 PERJÉS Géza: *A szentgotthárdi...* im. 158–160. old.

A szövetségesek veszteségeinek felsorolása során a francia visszaemlékezések elsősorban a tisztek és önkéntes nemesek hősiességét emelik ki, a legtöbbjük pedig részletesen megemlékezik a hősi halált halt legendás fiatal zászlótartóról, Charles-Henri Brulart de Sillery-ről²⁸, aki a szentgotthárdi csata szimbolikus alakjává formálódott. A történet valószínűleg több változatban is elterjedt e korban, és még évszázadokkal később is részét képezte a csatához kapcsolódó történeteknek.²⁹ A költő Rainer-Maria Rilke talán az ő története is megihlette, amikor egyik őst megmintázní akaró versében a szentgotthárdi csatában elesett fiatal zászlótartó hősi halálának témáját dolgozta fel.³⁰ A neves önkéntesek sorában említsük meg két, később fényes karriert befutott nemesifjú nevét. Az egyikük Lotaringiai Károly lovag – Philippe de Lorraine-Armagnac (1643–1702) lovag – aki kora egyik ismert személye volt. A rossz nyelvek szerint a homoszexuális Orléans-i herceg, másnéven Monsieur, vagyis a király testvére intim barátja, szeretője volt. A szövegben szereplő másik neves személy François de Neufville, Villeroy herceg volt, a későbbi Villeroy marsall.³¹

Szintén részt vett a csatában a későbbi Lotaringiai V. Károly herceg, akinek a személye szorosan összefonódik a kora újkori Magyar Királyság történetével, elsősorban a Buda visszavétele (1686) és Magyarország török hódoltság alóli visszavívásában játszott császári fővezéri szerepe miatt. Noha a neves lotaringiai hercegi címet viselte, soha nem uralkodott saját hazájában, s méltán nevezték a „hercegség nélküli herceg”-nek. Lotaringiai Károly szentgotthárdi csatában tanúsított hősiességéről több forrás is megemlékezik.³² Az egyik leírás szerint a fiatal herceg szembeállt a számbeli fölényben lévő törökökkel, és visszaverte őket a francia csapatok segítségével. A klasszikus lovagi eszménynek megfelelően, a szöveg kiemeli a herceg személyes bátorságát: „A herceg nemcsak a hadvezéri tisztségét látta el az összecsapásban, hanem egyszerű katonaként is küzdött. Kitépett egy zászlót egy török kezéből, aki éppen fel akarta nyársalni a lándzsával, amelyre a zászlót felerősítették. S e zászlót, melyet a császár később neki ajándékozott, elküldték Ferenc hercegnek, aki a Nancy mellett található Burgundiak kápolnájában

28 Charles-Henri Brulart de Sillery (1651–1664), Briançon ura, a Turenne-ezred zászlótartója volt. L. LA CHESNAYE DES BOIS, François-Alexandre Aubert de: *Dictionnaire de la noblesse, contenant les généalogies, l'histoire ...*, 3. kötet, Paris, 1771. 293. old., MORÉRI, Louis: *Le grand dictionnaire historique ou le mélange curieux de l'histoire sacrée ...* 2. kötet, Paris, 1724. 511. old., SAINTE-MARIE, Anselme de – SAINTE-ROSALIE, Ange de: *Histoire de la Maison Royale de France, et des grands officiers de la Couronne*, Paris, 1730. 528. old. Nem tévesztendő össze a La Ferté ezred szintén hasonló körülmények között elesett tizenkilencéves zászlótartójával, Pierre de Rougé, Plessis-Bellière márkijával, akivel egy sorban szerepel a *Gazette de France* 1664. szeptember 5-i csataleírásában. *Gazette de France* N° 106/1664 874-875. Vö. COURCELLES, Jean-Baptiste-Pierre-Julien de: *Histoire généalogique et héraldique des pairs de France, des grands dignitaires de la Couronne...* 11. kötet, Paris, 1831. 39–40. old.

29 PLOMTEUX, Clément: *Encyclopédie méthodique. Histoire supplément*, Paris, 1804. 78. old.

30 BAROTA Mária: R. M. Rilke kornétása a szentgotthárdi csatában. In: TÓTH Ferenc – ZÁGORHIDI Czigány Balázs: *Háború és béke a XVII. század második felében. Tanulmányok*. Szeged, 2004.

31 L. EL HAGE, Fadi: Histoire des maréchaux de France à l'époque moderne, Paris (Nouveau Monde), 2012. Vö. HOCHEDLINGER, Michael: Die Gefangenschaft des François de Neufville, Herzog von Villeroy, Marschall von Frankreich in Graz 1702, In: *Blätter für Heimatkunde* 68. Jahrgang, Heft 4, Graz, 1994. 122–138. old.

32 LABRUNE, Jean de: *La vie de Charles V, duc de Lorraine et de Bar et généralissime des troupes impériales*, Amsterdam, 1691. 138–144., *Mémoires du marquis de Beauvau, pour servir à l'histoire de Charles V neveu de Charles IV, duc de Lorraine et de Bar*. Cologne, 1689. 253–254. old.

helyeztette el egy felirattal együtt, amelyen feljegyezték e csata diadalát, ahol több mint ötezer törököt öltek meg.”³³

A szentgotthárdi csata lotaringiai emlékeit számbavéve mindenképpen fontos erről a török zászlóról néhány szót ejtenünk. A legendává vált történet valós elemeiről sajnos nagyon kevés információval rendelkezünk. Ugyanakkor a győzelmi trófea megszerzésének körülményein túl érdekes megfigyelni azt is, hogy hogyan vált e tárgy és környezete egy igazi történelmi emlékhellyé. A zászlót a szentgotthárdi csata után az egykori Nancy mellett álló Burgundiak kápolnájában helyezték el, amely a következő évtizedekben folyamatosan a lotaringiai hercegek szakrális emlékhelyévé vált, majdnem olyan fontos szerepet betöltve mint a nancy-i ferencesek temploma, ahová a hercegek hagyományosan temetkeztek. E kápolna kiválasztása természetesen jelképes értelmű volt. A eredeti Segítő Miasszonyunk-kápolnát az 1477. január 5-én építették annak emlékére, hogy II. René herceg legyőzte Merész Károly burgundi herceg csapatait, s ezáltal a lotaringiai győzelmi szakrális emlékhellyé vált. A zászló elhelyezése egyébként hagyományt teremtett, hiszen három további lotaringiai hercegek által zsákmányolt török zászlót is elhelyeztek itt a későbbiekben, amelyek ma is láthatóak az itt nyugvó Leszczynski Szaniszló által templommá alakítottatott kápolna bejáratánál. A nevezetes szentgotthárdi zászló mellett itt található még egy, az 1687. augusztus 12-én a harsány-hegyi csatában (más néven „második mohácsi csata”) Lotaringiai Károly Ferenc herceg által zsákmányolt zászló, és egy harmadik és negyedik is, amelyeket a hagyomány szerint III. Ferenc herceg – Mária Terézia férje – szerzett az 1738. július 13-ai méhadiai csatában. Az V. Károly herceg nevéhez fűződő zászló zászlótartó botja végének hegyes négyszögletes vasalatával akarta a legenda szerint a török lovas meggyilkolni. A zászlót véresen helyezték el a kápolnában, és mellette egy aranyozott betűkkel díszített fatábla emlékeztetett annak eredetére. 1829-ben a szöveget márványtáblára vésették, amely a mai napig látható a Segítő Miasszonyunk-templomban.³⁴ Mind a négy zászló eredeti foszlányokat tartalmaz, de a XIX. században és legutóbb 2007-ben – a templom restaurációja idején – teljesen felújították őket. A fiatal herceg életében nagy jelentőségű volt ez az ütközet és a Montecuccolival való találkozás. A későbbiekben a modern hadtudomány e neves képviselője számos kéziratát őrizte, és amikor 1685-ben Conti herceg és La Roche-sur-Yon hercege XIV. Lajos engedélye nélkül Magyarországra jöttek a török ellen harcolni, Lotharingiai Károly a Napkirály unokatestvérének ajándékozta Montecuccoli két híres kéziratát.³⁵ Conti herceg a kéziratot lefordította franciára, és az ebből készült könyv lett a neves itáliai hadvezér gondolatainak legjelentősebb európai közvetítője.

Noha a szöveg számos helyen következetesen lebecsüli az oszmán hadsereg harcértékét, a sereg elvonulását szinte csodálattal mutatja be. A leírás csúcspontját a nagyvezír vonulása képezi. A keleti hadúr pompás öltözetben, díszes lovon, testőrök, szolgák és zenészek hadával együtt szinte győzelmi menetben távozott a vesztes ütközetrel szemben fekvő táborából. A Rába mentén Pápa felé vonuló hatalmas hadsereg részei sajátos módon

33 LABRUNE, Jean de: *La vie de Charles V, duc de Lorraine et de Bar, et généralissime des troupes impériales*, Amsterdam (Jean Garrel), 1691, p. 142.

34 Voir sur les drapeaux de l'église Notre-Dame de Bonsecours: MOREL, Abbé Charles: *Drapeaux de N.-D. de Bonsecours*, Nancy, 1866. ; JÉRÔME, Abbé Léon: *L'église N.-D. de Bon-Secours à Nancy*, Nancy, 1898, 278–284. old.

35 TÓTH Ferenc: Les Mémoires de Raimondo Montecuccoli. In: *Cahiers Saint-Simon* n° 40 (2012) 77. old.

kommunikáltak egymással: puskapor égetésével adtak jeleket. A szerző megállapítása szerint a szövetségesek igen komoly ellátási problémákkal küszködtek. Részben ezzel magyarázható, hogy a keresztény hadsereg miért nem igyekezett kihasználni az augusztus 1-jei

A Nancy-ban található Segítő Miasszonyunk-templom szentélyében láthatók a szentgotthárdi csatában zsákmányolt török zászlók

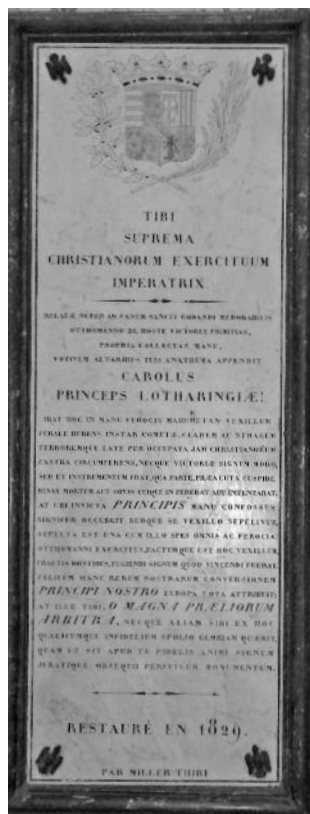
győzelmét és miért is sietett még előnytelen feltételek mellett is békét kötni a császári diplomácia. A francia kontingens parancsnoka, Coligny gróf már említett augusztus 14-ei levele is alátámasztja e tényt.³⁶

Az ismeretlen szerző jelentésének utolsó része egy másik érdekes epizód részleteit osztja meg az olvasóval. A franciák által zsákmányul ejtett török zászlók Párizsba juttatásának körülményeit ismerhetjük meg belőle anekdota-szerűen elbeszélve. A hírvivő Du Clot Destouches kincstárnok személyére vonatkozólag nincsenek információink. Alacsony származására történik utalás a szövegben is, ami a valószínűleg nemesi származású szövegíró részéről alig leplezett rosszallást váltott ki. A történet jól rámutat a hírek korabeli terjedésének nehézségeire – mivel először a keresztény sereg vereségéről érkezett hír Párizsba –, és megerősíti ama közmondás igazságát is, amely szerint a rossz hír szárnyakon jár... A Szentgotthárdnál zsákmányolt török zászlók nemcsak győzelmi trófeaként, hanem az uralkodó hatalmi reprezentációjának részeként is fontos szerepet játszottak a francia fővárosban. Fennmaradt egy korabeli verses röplap is a török zászlók felvonultatá-

36 Österreichische Staatsarchiv, Kriegsarchiv (Bécs, Ausztria) Alte Feldakten 1664 – Karton 163 (Türkenkrieg VIII) fol. 713–714.

sának tiszteletére, amely bizonyára nagy esemény lehetett Párizsban. Sajnos ez idáig nem találtunk erre vonatkozó ikonográfiai emléket.³⁷ Létezik viszont egy metszet a párizsi Bibliothèque Nationale de France művészeti gyűjteményében, amely az észak-afrikai kalózok elleni hadjáratban Beaufort herceg által záskmányolt zászlók bemutatását ábrázolja, ahogyan azokat 1664. október 21-én ünnepélyes menetben a párizsi Notre-Dame-hoz vitték.³⁸ A metszet alapján hasonló felvonulást képzelhetünk el a szentgotthárdi török zászlók esetében is.

Összegzésképpen megállapíthatjuk, hogy a szentgotthárdi csatáról szóló francia források érdekes adalékokkal gazdagítják az 1664-es magyarországi hadjárat történetét. Egyrészt számos olyan katonai megfigyelést tartalmaznak, amelyek segítségével pontosabban értékelhető a szentgotthárdi csata és az azt megelőző napok hadműveleteinek története. A francia szemtanúk – igaz, gyakran túlzásoktól sem mentes – hiteles információkat közölnek, és igyekeznek objektív módon bemutatni az ütközet jelentőségét. Valószínűleg nem túlzás azt állítani, hogy a francia segélycsapatok döntő szerepet játszottak a csata kimenetelében. A kora újkor történetének ritka pillanata volt ez a hadjárat, amikor a francia-Habsburg küzdelmek korábbi és későbbi gyakorlatától eltérően a franciák az oszmánok ellen fordították a fegyvereiket. Az esemény hátterében két nagy jelentőségű jelenség állt: egyrészt a francia külpolitika kontinuitása, másrészt pedig a francia hadsereg átalakulása és reformfolyamata. XIV. Lajos egyéni uralmának kezdetén még ragaszkodott Mazarin bíboros törökellenes külpolitikai elveihez, és „törökverő” hírnevének öregbítésével igyekezett rokonszenvet éleszteni a keresztény európai közvéleményben nagyhatalmi politikája iránt. A hadsereg irányítása terén sokkal kevésbé figyelhető meg kontinuitás. Az 1661-es fordulatot kihasználva a francia király azonnal hozzálátott egy ütőképese és minden tekintetben a személyes politikájának megfelelő hadsereg létrehozásának. Egyik első intézkedése volt a gyalogsági ezredek mindenható főparancsnoki tisztjének (*colonel général*) megszüntetése, és hozzálátott a hadseregben uralkodó átláthatatlan feudalisztikus szokásjogok felszámolásának. Ennek megfelelően több királyi rendelettel sikerült elérnie, hogy – legalábbis elvi szinten – a hadseregében az ezredek és kompániák, valamint a bennük szolgáló tisztek egységes hierarchia és szolgálati előmeneteli rendszer alapján tevékenykedtek. E folyamat legfontosabb

A zászló mellett 1829-ben elhelyezett márványtábla a csatára vonatkozó felirattal, Nancy-ban

37 Les drapeaux des Turcs envoyez au Roy, ou les adventures de Cleandre, Paris (E. Redouté), 1664. (BNF: YE-2607, elektronikus változata: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5602566j>)

38 Les drapeaux pris sur les Turcs par Mr. le D. de Beaufort envoyez au Roy et portez à Nostre Dame de Paris le XXI octobre, s. l. n. d. (BNF: RESERVE QB- 201 (47) -FOL, elektronikus változata: <http://visualiseur.bnf.fr/CadresFenetre?O=IFN-8404800&I=1&M=chemindefér>)

állomása az az 1664. július 22-ei – vagyis a szentgotthárdi csata előtt csupán egy héttel korábban kelt – rendelet volt, amely a kapitányi és főhadnagyi rangok általános rendszerét szabályozta.³⁹ Ha a rendszer nem is küszöbölte ki a legtöbb rendellenességet – gondoljunk a vizsgált szövegekben is tapasztalható különféle ezredek közötti feszültségekre –, a nagyhatalmú hadvezérek ideje örökre lejárt. A francia királyi hadsereg a hajdani Fronde időszak széthúzó és erőskező hadvezéreinek játékszeréből a királyi hatalom legszilárdabb támaszává vált. Le Tellier⁴⁰, majd fia, Louvois⁴¹ és nem utolsósorban Chamlay márki⁴² reformjainak köszönhetően a Napkirály uralkodása során folyamatosan egy olyan óriási, kiválóan szervezett és központosított hadigépezet jött, amelyet az uralkodó versailles-i dolgozósobájából irányíthatott. A „kabinetháború” természetesen sokkal később alakult ki, de már az 1664-es magyarországi hadjárat idején megfigyelhetőek voltak e folyamat első eredményei. A francia csapatok a királyt éltetve fegyelmезetten küzdöttek, a hadvezérek (Coligny, La Feuillade) szerepe elmosódott a király kultuszának árnyékában. A francia egységek határozottan fejlettebb taktikai és logisztikai szervezettségről tettek tanúságot annak ellenére, hogy hazájuktól igen távol harcoltak. Ha elfogadjuk azt a véleményt, hogy az 1664-es magyarországi hadjáratba XIV. Lajos presztízsből és erődemonstráció céljából küldött csapatokat, ezt a célt részben sikerült elérnie, hiszen a távoli Rába-parton a törökök felett aratott győzelem nagy hatással volt a francia közvéleményre is.⁴³ Ennek ellenére a hadjárat katonai eredményeiből nem tudott külpolitikai tőkét kovácsolni a Habsburg–Bourbon ellentétek későbbi rendezése szempontjából.⁴⁴

39 DRÉVILLON, Hervé: *L'impôt du sang. Le métier des armées sous Louis XIV*, Paris (Tallandier), 2005. 52. old.

40 Michel Le Tellier (1603–1685), 1643-tól XIV. Lajos hadügyminisztere.

41 François Michel Le Tellier, Louvois márkija (1641–1691), XIV. Lajos hadügyminisztere.

42 Jules-Louis Bolé de Chamlay (1650–1719), francia államférfi és katonai tanácsadó.

43 A XVIII. század elején még a népszerű író, Robert Challe (1659–1721) is megemlékezik róla *Illustres Françaises* című regényében: „Monsieur de Lancy, lui et moi allâmes en Hongrie. L'envie que j'avais de trouver la mort, me fit passer pour un déterminé ; on donna à une valeur surnaturelle des actions qui n'étaient dues qu'à mon désespoir. Nous y vîmes la défaite des Turcs au passage du Raab. J'y acquis assez de réputation, si j'y avais été sensible ; mais ne cherchant qu'à périr, et la paix de l'Empereur et du Turc étant faite, je passai en Portugal où la guerre était allumée contre l'Espagne.” CHALLE, Robert: *Les Illustres Françaises*, Paris (Livre de Poche), 1996. 493. old.

44 CÉNAT, Jean-Philippe: *Le roi stratège. Louis XIV et la direction de la guerre 1661–1715*, Rennes (PUR), 2010. 90. old.